

Col·lecció «Biblioteca de les aules»
Minor, 31

EL VILAFAMÉS FORAL DE LA CONQUESTA A L'ARRIBADA DELS BORBONS (1233-1707)

JOSÉ LUIS LORENZ ANDRÉS

PRÒLEG

CARLES RABASSA VAQUER

ÍNDIX

PRÒLEG

CARLES RABASSA VAQUER.....	9
----------------------------	---

INTRODUCCIÓ.....	15
------------------	----

ELS INICIS DEL VILAFAMÉS CRISTIÀ	23
--	----

La carta de poblament	27
-----------------------------	----

L'orde de l'Hospital: nou senyor feudal de la vila	32
--	----

EL NOU ORDE DE MONTESA.....	39
-----------------------------	----

Vilafamés: nou vassall de l'orde de Montesa	42
---	----

Enfrontament amb el poder reial durant la Revolta de la Unió.....	48
---	----

El continu endeutament de la vila	51
---	----

Discrepàncies entre la monarquia i l'orde: el privilegi de Joan I de 1393	53
---	----

El nou privilegi de Joan I de 1393	55
--	----

El Cisma d'Occident: el papa Benet XIII	56
---	----

El conflicte successori, un agreujament de la difícil situació	60
--	----

Acord i més poder per a l'orde de Montesa	63
---	----

Acord entre la vila i l'orde	63
------------------------------------	----

Sentència dels cinc jutges	66
----------------------------------	----

La nova política vers les viles de Montesa.....	68
---	----

La Revolta de les Germanies i els seus efectes en la vila	69
---	----

LA INCORPORACIÓ DE L'ORDE DE MONTESA A LA CORONA	75
--	----

Felip II, administrador perpetu de l'orde.....	76
--	----

La Unió d'Armes i el ressorgiment del conflicte.....	78
--	----

La desitjada jurisdicció alfonsina	82
--	----

LA GUERRA DE SUCCESSION I EL FINAL DE L'ÈPOCA FORAL.....	87
--	----

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ.....	91
------------------------------	----

EL PODER POLÍTIC A LA VILA	103
Els diferents oficis a la vila.....	104
Evolució dels oficis municipals	108
Les oligarquies municipals	113
FISCALITAT, RENDES I ENDEUTAMENT A VILAFAMÉS.....	121
El sistema tributari a la vila	127
Rendes de la comanda a la vila.....	136
Deutes i censals: una constant a la vila	140
TERRITORI I DISPUTES AMB ALTRES POBLES	149
CONCLUSIONS.....	153
FONTS I BIBLIOGRAFIA	167
Fonts documentals	167
Bibliografia	167
APÈNDIX DOCUMENTAL.....	177
Guillem Ramon de Viella, en nom del rei Jaume I, atorga la carta pobla del castell de Vilafamés	177
Donació de la vila d'Olocau del Rei a l'orde de l'Hospital	178
Modificació feta per l'orde dels hospitalers de les condicions de vassallatge de Vilafamés	180
Acte de reconeixement de la vila de Vilafamés del senyoriu de l'orde de Montesa. 3 de setembre de 1319.....	182
Privilegi concedit pel rei Joan I el 30 d'abril de 1393.....	191
Concessió del rei Martí I per com s'ha d'elegir el justícia el 29 de desembre de 1407	203
Privilegis concedits per Ferran el Catòlic el 28 de març de 1496	207
Confirmació i ratificació dels privilegis a Vilafamés fetes per la reina Joana i el seu fill l'emperador Carles V el 30 d'abril de 1519	209
Document en què la reina regent, Na Mariana d'Àustria, ven la jurisdicció alfonsina a Vilafamés el 27 de juny de 1674.....	212
Document en què la vila de Vilafamés pren possessió de la jurisdicció alfonsina del 16 al 18 d'abril de 1695.....	226
RELACIÓ DE MEMBRES DEL CONSELL DE VILAFAMÉS ENTRE 1639 I 1649.....	243
ÍNDIX D'IL·LUSTRACIONS.....	247

PRÒLEG

Són moltes les raons que justifiquen l'interés de les històries locals com a eina d'aproximació al coneixement del passat. Per començar perquè el punt de partida dels historiadors és sempre l'estudi d'una realitat concreta, perfectament delimitada espacialment i cronològica, i en eixe sentit el marc local esdevé un camp d'observació privilegiat per analitzar les dinàmiques històriques. És a partir de la multiplicació de casos concrets que es pot arribar, ulteriorment, a l'elaboració de les necessàries síntesis globals. El marc local, a més, gaudeix d'altres avantatges més enllà de la disciplina acadèmica, ja que permet establir una connexió directa entre el present i el passat, entre la societat actual que és la destinatària d'eixos estudis i l'esdevenir històric de les generacions que li han precedit en l'ocupació del mateix territori. Aquesta identificació no és només emocional (i, per tant, més o menys manipulable en termes d'exaltació identitària o exageracions localistes) sinó també cognitiva, i ací rau una de les grans riqueses de la història local, per exemple en les seues aplicacions didàctiques. La història, entesa com a estudi de l'evolució de les societats que ens han precedit, deixa de ser un afer exclusiu d'historiadors per convertir-se en patrimoni col·lectiu del poble o vila que se sent protagonista d'eixa història, que la sent com a pròpia.

En aquest sentit podem dir que la història local pertany al poble que l'ha protagonitzada. O millor dit, als que se senten hereus i continuadors d'aquells homes i dones que amb els seus afanys i esforços, les seues alegries i les seues misèries, les petites —o grans— tragèdies que han hagut de viure i les seues consecucions i fracassos, han precedit els que ara ocupen el seu lloc sobre la mateixa ubicació geogràfica i se senten identificats per la mateixa denominació gentilícia. Certament, en aquest punt cal evitar els excessos d'un «localisme» mal entés orientat més a la lloa exagerada que a l'anàlisi rigorosa del passat. Els fets s'han de veure sempre contextualitzats en el seu marc polític i cultural més general, com s'esforça a fer l'autor d'aquestes pàgines. Constitueix aquesta la via més segura

per evitar la mitificació del propi passat, per no considerar com a singulars i únics factors i evolucions que tenen un abast molt més general, això sí, plasmats sempre de manera diferent en cada cas concret.

Una última virtut de la història local, no menor, vindria relacionada amb les seues potencialitats docents. Evidentment, el coneixement del passat resulta més fàcil quan es pot establir aquest nexa de proximitat vivencial entre allò que s'estudia i la realitat en què es viu. Si açò és cert per al conjunt de la societat, probablement encara ho és més per a l'estudi de la història en les nostres aules. A partir de l'espai conegut i sentit com a propi resulta més senzill introduir conceptes com els de duració històrica, canvis, transformacions, que els alumnes poden veure plasmats sobre una realitat coneguda. Aquesta vessant, sens dubte, es pot reconèixer també en el llibre, obra d'un professor d'institut preocupat per fer arribar als seus estudiants la passió pel coneixement del nostre passat històric. D'aquesta manera podem dir que el llibre s'adreça no només al reduït cercle dels historiadors, sinó que el destinatari serien totes aquelles persones interessades en el coneixement de la història local de Vilafamés (i, com a destinatari últim, el mateix poble de Vilafamés). Una història local adequadament inserida en el seu context polític més ampli, valencià per al període baixmedieval, i la monarquia hispànica ja en època moderna.

El llibre pretén oferir una panoràmica general de l'evolució històrica del poble de Vilafamés des de la conquesta cristiana del segle XIII fins al final del règim foral en la primera dècada del segle XVIII. Cal tenir present que quan parlem de Vilafamés en eixos segles estem en realitat fent referència de manera conjunta a la població que habitava els diferents nuclis que avui componen els termes municipals de Vilafamés, la Vall d'Alba i Sant Joan de Moró. Tant el punt d'inici com el d'acabament apareixen clarament definits. La història arranca amb la caiguda del castell de Vilafamés en poder de les hosts feudals de Jaume I durant la tardor de 1233, moment a partir del qual s'inicia una nova etapa. Del Vilafamés anterior, el d'època andalusina d'on segurament prové el topònim, no tenim cap referència documental i només l'arqueologia podrà algun dia —esperem— aportar un poc de llum. A partir de la conquesta cristiana disposem finalment de documentació escrita, gràcies no només als arxius generals (arxiu reial i arxiu de l'orde de Montesa), sinó també al ric fons històric conservat a l'arxiu municipal de Vilafamés. El punt d'arribada se situa en un altre moment bèl·lic, amb l'arribada de les tropes borbòniques a Vilafamés en 1708 i la seua inclusió en el nou ordre polític implantat per la nova dinastia: el final del règim foral valencià, de

les institucions pròpies i la subjecció a les lleis de Castella «por justo derecho de conquista», punt final d'un període i inici d'una nova etapa històrica.

Entremig, l'autor va exposant per ordre cronològic els principals fets que caracteritzen l'esdevenir històric de Vilafamés durant aquests gairebé 500 anys. La primera part, fins al cinquè capítol, és un recorregut cronològic per cinc segles d'història de Vilafamés, deixant constància dels principals fets que es van produint: conquesta cristiana, carta pobla i repoblació, pas a mans de l'orde de l'Hospital, càrregues feudals i relacions amb la senyoria, naixement de l'orde de Montesa, tensions i enfrontaments amb l'orde, els canvis de titularitat de la jurisdicció sobre Vilafamés, el Cisma d'Occident i l'interregne de Casp, les Germanies, la incorporació de Montesa a la Corona, la recuperació de la jurisdicció alfonsina i finalment la Guerra de Successió. A partir del capítol sisè la perspectiva esdevé temàtica, per focalitzar l'anàlisi de manera consecutiva en la demografia, les institucions de poder municipal, la fiscalitat i finalment les disputes territorials amb els pobles veïns.

Tot plegat, una visió general sobre l'evolució històrica del terme general del castell de Vilafamés durant els cinc segles del període foral. Certament, abordar un període tan extens no permet aprofundir en cadascun dels aspectes sectorials que van apareixent al llarg del relat. En contrapartida, però, la perspectiva de llarga duració que adopta l'autor té la virtut d'oferir-nos una panoràmica general que permet posar de relleu alguns dels temes recurrents de la història de Vilafamés entre els segles XIII i XVII: per exemple les pugnes jurisdiccionals amb la senyoria, els intents d'acostament a la jurisdicció reial o els problemes derivats de l'endeutament municipal.

Un dels temes que emergeix amb força i es va repetint al llarg dels segles és l'enfrontament de la vila de Vilafamés contra el seu senyor feudal, l'orde de Montesa, per tal de guanyar capacitat d'actuació autònoma i reduir la seua dependència jurisdiccional. Lluny de les mitificacions que avui s'estilen sobre els ordes militars, la història de Vilafamés, com la de molts altres pobles del Maestrat de Montesa, ens mostra aquesta lluita (sorda i constant, com deia la cançó de Raimon) per desempallegar-se de la dependència senyorial. És una línia de tensió que recorre tota la història de Vilafamés al llarg d'aquestes centúries, la majoria de vegades en forma de simples resistències i oposició passiva, i només en moments puntuals d'alta conflictivitat en forma de rebel·lió oberta. En el cas de Vilafamés els enfrontaments s'articulen bàsicament al voltant del problema jurisdiccional i l'anomenada jurisdicció alfonsina, amb dos moments culminants: el primer a les acaballes del segle XIV i inicis del XV, quan el Consell municipal